

ד. חרישה האסורה מן התורה, הוא אפילו בחורש ע"י טרקטור, ואף אם הוא הולך מאליו והאדם רק מכוונו לפי תלמי השדה, הרי הוא עובר על איסור חרישה⁵.

ה. נחלקו הפוסקים אם מלאכת הנטיעה אסורה מן התורה או מדרבנן, ובדעת רבינו הרמב"ם נראה, שמלאכה זו אינה אסורה אלא מדברי חכמים, ואפילו באילנות מאכל וק"ו בעצי סרק שאין נטעתם אסורה אלא מדרבנן. והעיקר להלכה שיש לחוש לאיסור נטיעה מדרבנן, גם בשותל אילן עם גוש עפר וראה בהערה⁶. ודין זריעת גרעיני אילן ושתילת שתילי ירקות נתבאר בהערה⁷.

.....

וכן הרחיב והעלה להלכה מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בשו"ת כרם שלמה (שביעית סי' ג), ע"ש.

6. כתב הרמב"ם (שם ה"ד): וכן המבריק או המרכיב או הנוטע וכיו"ב מעבודת האילנות, מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. וכתבו הרדב"ז ומהרי" קורקוס שדעת הרמב"ם היא, שגם נטיעה מדבריהם. אמנם בחזו"א (סי' יז סק"כ ד"ה שם ה"ד) הק', שהרי בגמ' גיטין (נג ע"ב) מוכח שנטיעה היא דאורייתא [עיין להלן מש"כ], וע"כ כ' שאפשר שדעת הרמב"ם שהיא דאורייתא, אלא שאין לוקים על נטיעה משום שנלמד מק"ו מזמירה, ואין עונשים מן הדין. ובר"ש (שביעית פ"א מ"א, ובעיקר בפ"ב מ"ו) מביא את דברי ר"ת שסובר שבנטיעה אין תוספת שביעית משום שאינה דאורייתא, שהרי אינה בארבעת הכתובים בפסוק, ומה שאינו דאורייתא אין בו תוספת [כמבואר בר"ש פ"ב מ"ב]. והר"ש עצמו חולק וכותב שזה לא יתכן כלל, שהרי בשבת האב הוא נוטע והתולדה שלו היא זומר, ואם זומר אסור בשביעית ק"ו שנטיעה אסורה. גם מהר"י קורקוס (פ"א ה"ד), והרש"ס (פ"ב מ"ו) סוברים שלר"ת נטיעה היא מדרבנן. אלא שהקשו

שליט"א, שלפי זה צ"ל פטור משום שאתולדות לא חייבה תורה וכמבואר לעיל, ע"ש מה שתירץ, ובדברי האחרונים בזה.

5. חזו"א (סי' כז סק"א) ע"ש שמוכיח מהרמב"ן במס' שבת (קנ"ג ע"ב) שלוקין על חרישה ע"י בהמה ביו"ט, ואינו כדין מחמר "מפני שהחורש בבהמה הוא נותן עליה עול, והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא, ובו היא תלויה, ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן. ואינו דומה למחמר, שהבהמה היא הולכת לנפשה, אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר" [עיין גם חזו"א או"ח סי' לו סק"ב שביאר דבריו]. וכתב החזו"א שההגדרה היא שכל שהבהמה היא ככלי לחורש, ואינו נותן לה להטות וכדו' - זהו חורש. ואף אם האדם מחמר בלי להחזיק בכפות המחרישה, אם תיקן את המחרישה כך שהיא לא תצא מהקרקע, הוי חורש. ומוסיף: "ומכאן לחורש במכונה... והאדם מכין אותה שתלך לפי תלמי השדה, אף אם אין כח האדם בעצם החרישה, המכונה היא כלי האומנות של האדם... זו היא מלאכת חרישה.

העבודות בשדה ובמטעים בשנת השמיטה

רבים מהגמ' בגיטין (נג ע"ב) שכתבה במפורש שנטיעה דאורייתא [לענין הנוטע בשביעית]. וכן הקשו כיצד יתכן שמהתורה נטיעה תהיה מותרת וזמירה אסורה. ראה רש"ס (פ"ב שם), מנחת חינוך (מצוה שכז אות ב), אגלי טל (מלאכת זורע אות ה), ופאת השלחן (סי' כ סק"ד). ומשום כך פירש החזו"א (סי' יז ס"ק כד בד"ה שם) שכוונת ר"ת (כפי שמובאת בתוס' ב"ה ט ע"ב ד"ה ומוותר) היא שאין תוספת לנטיעה, אבל בשביעית אסור מדאורייתא, ודלא כמו שהביאו הר"ש. ואמנם בספר אור לציון (על הרמב"ם בה"ג), כתב שנראה עיקר בדעת הרמב"ם שנטיעה מדרבנן וכמו שכתבו נו"כ של הרמב"ם, וכ"כ מו"ר הג"ר שמו"ע שליט"א בדעת הר"מ (תנבות שדה גליון 28 עמ' 10 אות ג), וכ"כ הנו"כ ורוה"פ, וכן עיקר.

ומש"כ שבאילנות סרק איסורם מדרבנן, כ"כ הרמב"ם שם ה"ה, ומקורו מהתוספתא בשביעית (פ"ג הי"א) הובאה בירושלמי (פ"ד ה"ד) שלרשב"ג מותר לנטוע עצי סרק, ולרבנן אסור.

ומש"כ לגבי נטיעת שתיל עם גוש, היינו כגון הרוכש אילן הנטוע בעציץ עם גוש עפר שיכול לחיות עמו שבועיים כמבואר לעיל בפ"ד סעיפים ח-ט, ע"ש פרטי ההלכות שביארנו בדיון שתיל בעציץ, גם אינו נקוב, וגם בנקוב בשיעור הנדרש שביארנו שם, ולכאורה כל שלגבי ערלה אינו נחשב לנטיעה חדשה, וממשיך את מניין שנות הערלה מאז הנטיעה בעציץ, אם כן גם לגבי שביעית יש לומר דלא חשיב נטיעה ויהיה מותר לעשות זאת בשמיטה. וברשימות אצלי כתוב שהשבתי על מקרה שהיו חייבים לעשות חיפוי על שיפוע תלול כדי שלא יפלו אבנים ועפר על כביש מהיר שסיימו בנייתו בשמיטה, ורצו כמה חכמים להתיר, ליקח שתילים עם גוש ולשותלם בשמיטה במקום זה, ומלבד שאר צירופים, כתבו הטעם

העיקרי, שבאופן שהם הציעו לא חשיב נטיעה לענין ערלה, וממילא הוא הדין לגבי שביעית. וכתבתי להם שאכן יש מי שכתב כן להדיא, וראשון מצאנו שכן כתב הגרי"מ טוקוצ'נסקי זצ"ל בספרו 'השמיטה' (פ"ג ס"ו) דדמי לערלה, ואם בזה לא נחשב לנטיעה ה"ה לענין שביעית. וכ"כ בכמה מספרי השמיטה בדורינו, ראה בספר 'לקו"י' (שביעית פ"ד סעי' יט) שהשווה בין הדברים, ועוד כתב שיש מקום להתיר גם אם השקיות פלסטיק לא היו נקובות [ואכן לדעת מרן השו"ע מעיקר הדין לגבי אילן הכל נחשב כנקוב, להוציא מתכת או פלסטיק עב, וראה מש"כ באריכות בשו"ת חלקת השדה ח"א ערלה בקונטרס עציצים. ובח"ד ערלה סי' ו, ובספר עץ השדה בפרק השביעי]. ועוד ראה בשו"ת ישיב יצחק (חלק לח סי' מו-מח) שכתב לדון על השאלה שהונחה לפני כמה מרבני ישראל בשמיטה תשע"ה, על עיריות שלרגל מאורע שצינו בשנה זו, רצו לשתול 70 עצים [בנוסף גם התקבלה שאלה דומה מבית הנשיא בירושלים על מקרה דומה לרגל טקס מסוים], והאריך שם על האפשרות לרכוש שתילים בעציצים ולהשאירם במצבם, כלומר או מנקוב לנקוב או אינו נקוב לאינו נקוב, או אף מנקוב לאדמה. ובתו"ד הביא דברי הגרצ"פ בספרו הדרת הארץ (עמ' לו) שכתב על כה"ג שהפחים היו נקובים, שיש להסתפק אי חשיב כנטיעה חדשה. ועוד הביא בהמשך את דברי הגרי"מ טוקוצ'נסקי, ודברי הילקו"י הנז', וכך נראה שצידד למעשה שם במקום שיש צורך להתיר לעיריות בטקסים שחייבים.

אולם האמת שלענ"ד יש מקום לדון בהיתר זה, שהן אמת שמנין שנות הערלה ממשיך למנות, וזאת מהטעם שהוא עדיין ממשיך להיות מחובר, ואפילו שורש קטן מספיק בשביל זה, וכידוע. אולם לא שייך להכחיש שהעציץ כאשר הוא יוצא מכל

למנות בו שנות ערלה, דמכיון שיכול לחיות ע"י עפרו לכל הפחות יד יום, הוי כנטיעה ישנה לענין זה, ומונין שנות ערלה מזמן הנטיעה הראשונה. אבל לא לומר דאין זו נחשבת לנטיעה כלל, ואפילו איסור דרבנן לא יהא בו, ולהתיר לעשות כן לכתחילה בשביעית?!" עכ"ד. ולענ"ד סברא זו גדולה היא, שסוף סוף יש כאן מלאכת נטיעה שמתבצעת בפועל, יש יניקה כעת בכל חלקי האדמה, ולא רק במקום אחד שהוא יניקה מועטת, והוא בודאי מוסיף בצמיחתו במידה רבה ובאופן ניכר כנראה בחוש הראות. שהרי כידוע בלא"ה בעציץ הצמח הוא קטן יותר, ולא מתפתח כמו כשהוא באדמה מחמת המגבלות, ואם כן מי אמר שאין זה בכלל איסור דרבנן של נטיעה בשמיטה [וע"ע בביאור מעשה רקח על הלכות שמו"י (פ"א ה"ו) ודו"ק היטב בדבריו].

ומצאנו סוגיא כע"ז לגבי כלאיים אם עץ שכבר מורכב ונמצא בגוש, כאשר נוטעו עם הגוש אם נחשב כנוטע או כמקיים בלבד, ויש בזה נפ"מ גדולה להלכה, ולמעשה מרן החזו"א (כלאיים סי' ב אות ט) ס"ל דהוי כמרכיב, וז"ל שם: 'והלוקח שתילים מורכבים מן הנכרי ועוקרן ונוטען בתוך שלו חייב משום מרכיב ואינו ענין למקיים, ונראין הדברים אפי' אם נוטלן עם גושיהן, דכיון דאינן מתקיימן בגושיהן זמן ארוך וכשזורען מקיימן בזריעה גמורה חשיב מרכיב'. ועי' מש"כ בספר כרם שלמה למו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א (ח"א כלאיים סי' ג אות ג-ד) שגם אם הלכה למעשה התיר בהסתמך על הגוש, מכל מקום הדגיש שהלכה למעשה אפשר להקל בנטיעת כלאיים בגוש רק בפירות הדר, ולא בשאר אילנות, כיון שבפירות הדר בלא"ה יש המקילים להחשיבם מין אחד, יעו"ש באות ד. אם כן למעשה יש לחוש עדיין, שגם ההעברה בגוש, כיון שכאמור בוודאי יש תוספת יניקה גדולה,

הכיסוי ומוכנס כולו לתוך האדמה הוא ודאי יונק מכל המקומות ולא רק מאותו מקום קטן, ומי אמר שפעולה כזו מותר לעשותה בשמיטה? ודומה הדין לעציץ נקוב המונח באויר ע"ג יתירות בשבת ומורידו לקרקע, שמרבה יניקתו קצת, והוא אסור בשבת, כמבואר בשו"ע בסי' שלו סעי' ח ובנו"כ שם [והארכנו בדין זה ובהשוואה לדין ערלה, בשו"ת חלקת השדה ח"ד ערלה סי' ו], ואם כן מי אמר שפעולה כעין זו איננה אסורה בשמיטה? בשלמא לגבי ערלה לא חשיב כנטיעה המחייבת, למרות שזה עדיין נטיעה, ומי יימא לן שנטיעה כזו איננה חשיבא כנטיעה שנאסרה מדרבנן בשמיטה? ולכל הפחות הוי בגדר לאברויי אילנא שנאסר בשביעית, ואם סברא זו נכונה יובנו דברי מרן החזו"א אל הרב פלס שפורסמו ברשימותיו בכמה מקומות, שדבר זה אסור, וז"ל שם ברשימות: 'להעביר שתיל עם גוש עפר שיש בו די כדי לחיות אף שלגבי ערלה אינו כנטיעה חדשה למנות לו ימי ערלה, לגבי שביעית אמר מרן ז"ל שזה נחשב זריעה'. ובאמת ראיתי כעת שבספר נתיב השמיטה שיצא על ידי הרב פלס בשנת תשס"ח יחד עם ביאור 'בין שמועה', ושם בעמ' נט בהערה יא, כתבו להסביר שמקור האיסור של החזו"א לכאורה הם מדברי מרן השו"ע הנז' לעיל בהל' שבת. ואפשר שכוונת החזו"א לאסור מדאורייתא, דאף שדינו של עציץ נקוב כנוטע לענין ערלה, מ"מ כיון שנטיעת השתיל בקרקע גורמת לו להתפתח מאד במידה ניכרת הוי בכלל מלאכת זריעה. ושוב ראיתי שכן כתב להדיא הגר"ח ז"ל גרוסברג בספרו תורת השמיטה (מהדו' תשל"ט עמ' ט) שם אסר העברה עם הגוש לאדמה, ובהערה יג שם כתב, שזה דלא כדברי הגרי"מ טוקוצינסקי בספר השמיטה (הנז' לעיל) וכתב על הדמיון לערלה שהוא תמוה מאד, 'דבערלה לאו באיסורא תליא מילתא, אלא דבכל כה"ג לא הוי כנטיעה חדשה שנתחיל

ו. זמירה האסורה מן התורה נאמרה בפסוק לגבי כרם, אולם בשאר אילנות נחלקו הפוסקים: יש אומרים שאסורה מן התורה, ויש אומרים שלא נאסרה אלא מדברי חכמים. ודעת רבינו הרמב"ם, שזמירה אסורה מן התורה הן בכרם והן בשאר אילנות. ולגבי אילנות שצורת זמירתם דומה לגפן וכגון פרי הקיווי, ראה בהערה⁸.

ירקות, נחשב כנטיעה ולא זריעה, עי"ש. ובספר חוט שני (פ"א עמוד עא) כתב בדעת החזו"א ששותל או מעביר שתיל ירקות נחשב כזורע, שזורע לעולם בירקות, ונוטע לעולם באילנות, עי"ש.

8. רמב"ם (פ"א ה"ב) [ברד"ז שם הביא מקור לדברי הרמב"ם ממהמכילתא פרשת משפטים והובא בסה"מ (מ"ע קלד), שהקישת תורה שאר אילנות לכרם לענין חיוב הפקרת הפירות לומר שכל שעובר עליו בעשה עובר גם בלא תעשה, ולמד הרדב"ז מכך גם לשאר איסורי שביעית. ובכס"מ לא הביא מקור זה. ועי' על הוכחה זו ממהמכילתא מש"כ באור לציון על הרמ' בפ"א סוף הל' ג. וע"ע בספרא (פרי בהר פ"א ה"), מובא בגמ' במז"ק (ג ע"א) שמשמע שהשוו דין זיתים לכרם גם בשאר איסורים, ודו"ק]. וכן משמע ברשב"ם עמ"ס ב"ב (פ ע"ב ד"ה מפני), וכן עי' במאירי בב"ב שם. אמנם עי' בחזו"א (סי' יז סק"ב, וסי' כא סקט"ו, וסי' כו סק"א) שתמה שלפי זה היה צ"ל שזירוד דאורייתא, ובגמ' במז"ק מבואר שהוא דרבנן. וע"כ מבאר שזימור הוא רק מדרבנן בשאר אילנות. וע"ש שדוחק לפרש שגם דעת הרמב"ם כן. ומביא שכן דעת רש"י במז"ק (ג ע"א), והר"ש (פ"ב מ"ב), והערוך ערך 'קרסם', ע"ש. וסיים החזו"א (בסי' כא שם): 'וכיון דבסוגיין מוכח דשאר אילנות דרבנן, ויש לכוין כן גם דעת הרמב"ם, הכי נקטינן'. אלא שמכל מקום ברמב"ם בפשטות להדיא שבשאר אילנות הוא דאורייתא, וכלשוננו: 'אחד כרם ואחד שאר אילנות', וכ"כ בדעתו הרדב"ז

המסייעת גם גידול ארוך, וגם רחב יותר שלא יישאר ננסי בעציץ, על כן דעתי הייתה שנכון להורות לאיסור לבצע זאת בשנת השמיטה, ויש לחוש בזה לאיסור דרבנן של נטיעה בשמיטה, ומטעם זה תמיד חששתי להצטרף להיתרים כהאי גוונא, והמלצתי שבמצבים כאלו, עדיף להשתמש בעציצים ולהשאירם במצבם הקיים, באופן שמותר הדבר לכתחילה, וכמבואר להלן בפרק ח. כ"ז הוא הנלענ"ד.

7. עי' חזו"א (סי' יז, כ ד"ה שם ה"ד) שזריעת גרעיני אילן נחשבת נטיעה ולא זריעה [וראייתו מהירושלמי בפאה (פ"א ה"ד) על התוספתא שזורעים זרעים וזרעי אילן כאחת, ואין בו משום כלאיים, והוכיח הירושלמי שזרעי אילן אינם קרויים זרעים בתורה], ומאידך עי' במנחת חינוך (מצוה שכז אות ד), וכ"כ הגר"א קוק צ"ל בשבת הארץ (מבוא לשב"א ס"ד ד"ה אלא), שנחשב לזורע [וראייתם מלשון הרמב"ם בכלאיים (פ"א ה"ו) שקרא לזרעי אילן זרעים, מאותו דין שהביא החזו"א מהירושלמי הנ"ל שמוותר לזורעם עם זרעים. וע"ע בכרם ציון ח"ג בדברי הגר"ד רוזנטל שדחה ראייתם מכלאיים], והוסיף המנ"ח שמאחר שאין מבואר בתורה איזו זריעה, גם זרע אילן נקרא זרע. וכ"כ בס' השמיטה (פ"ג ס"ט), ועי' בהערה 5 שם, וע"ע להגר"מ חסקין בספרו כלכלת שביעית (עמ' 13 בהערה יד). אולם דעת מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א שזריעת גרעין אילן נחשב כנוטע ולא כזורע, וכדעת החזו"א זיע"א. ועו"ע בשב"ה"א בקונט"א (סי' ו) שכתב שהשוותל שתילי